

Sabile KEÇMEZI-BASHA

RIKONFIGURIMI HISTORIKO-POLITIK I KOSOVËS PAS KUVENDIT TË PRIZRENIT TË VITIT 1945, NDIKIMET DHE PASOJAT

Abstrakt:

Ky punim trajton rikonfigurimin historiko-politik të Kosovës pas Kuvendit të Prizrenit të vitit 1945, duke analizuar mënyrën se si vendimet e udhëheqjes jugosllave përcaktuan statusin e Kosovës brenda Republikës së Serbisë. Nëpërmjet analizës së dokumenteve historike dhe zhvillimeve politike të periudhës, argumentohet se ky kuvend shërbeu për legjitimimin e një vendimi të marrë paraprakisht, duke mohuar të drejtën e shqiptarëve të Kosovës për vetëvendosje. Punimi shqyrton pasojat politike, shoqërore dhe kombëtare të këtij rikonfigurimi, si dhe ndikimin e tij në zhvillimin e rezistencës shqiptare dhe procesin e shtetformimit, që kulmoi me shpalljen e pavarësisë së Kosovës në vitin 2008.

Fjalët kyç: *Kuvendi i Prizrenit, Kosova, vetëvendosja, Jugosllavia, rezistenca shqiptare, shtetformimi.*

Viti 1945 përbën një nyje të rëndësishme historike në fatin politik të Kosovës, duke e vendosur atë në një udhëkryq vendimtar të zhvillimeve që do ta përkufizonin pozitën e saj për dekada me radhë. Kuvendi i Prizrenit, i mbajtur më 10 korrik të po atij viti¹ nën një klimë të tensionuar pas Luftës së Dytë Botërore, ishte në dukje një manifestim i vullnetit popullor për bashkëjetesë brenda federatës jugosllave. Por në thelb, ai shënoi një kthesë dramatike në rikonfigurimin historiko-politik të Kosovës, duke e vendosur atë nën administrimin e Serbisë brenda federatës së re të Jugosllavisë socialiste, në kundërshtim me aspiratat e artikuluar më parë për vetëvendosje dhe bashkim me Shqipërinë.

¹ Sabile Keçmezi-Basha, *Lëvizja ilegale patriotike shqiptare në Kosovë 1945-1947*, 17, Prishtinë, 1998.

Në Rezolutën e Kuvendit të Prizrenit (Mbledhja e dytë e “Këshillit Nacionalçlirimtar” të Kosovës, Prizren, korrik 1945), u shpall se Kosova “*me dëshirë të popullsisë së saj i bashkohej Serbisë Federale në kuadër të Federatës Jugosllave*”.² Një zgjidhje e tillë e çështjes “*me dëshirë të vetë popullsisë së Kosovës*” kundër logjikës së karakterit objektiv të strukturës kombëtare të Kosovës dhe të hapësirës së gjerë e, me vazhdimësi të shumicës etnike shqiptare në Ballkan, jo vetëm që nuk mbyllte historikisht problemin e Kosovës dhe atë shqiptar, por e rihapte këtë çështje në mënyrë virtuale në kontekst të ri historik, në masë gjeopolitike në Ballkan.³ E tërë kjo që pasoi ndikoi që forcat nacionaliste në Kosovë të reagojnë ashpër për vendimet që solli kuvendi në mënyrë arbitrare. Gjatë hulumtimeve që kam bërë për hartimin e kësaj teme vetvetiu mu imponua pyetja se kur dhe kush mori vendim për aneksimin e Kosovës me zonat e tjera shqiptare të ish-Jugosllavisë, dhe copëtimin e saj midis Serbisë, Malit të Zi dhe Maqedonisë.

Kuvendi i Prizrenit nuk ishte as i pari e as i fundit, që solli vendime që Kosova të aneksohej nga Serbia e Jugosllavia. Aneksimi nga kjo njësi federale kishte filluar qysh më herët, ndërsa nga Kuvendi i Prizrenit pushtetarët jugosllavë kërkonin formalisht vetëm një “verdict të popullit”

Në të vërtetë, me 9-12 nëntor 1944 në Beograd, në mbledhjen e Kuvendit Antifashist të Çlirimit Kombëtar të Serbisë, para se sa Tito të priste një grup shqiptarësh nga Kosova që vinin për t’u interesuar për fatin e saj jetik,⁴ u bë fjalë për Kosovën. Thënë më drejt, për Kosovën ishte bërë fjalë edhe me 2 shtator të vitit 1944, kur Shtabi Kryesor i UNÇ dhe AP të Kosovës, me urdhrin e Shtabit Suprem të UNÇ-së dhe të APJ-së u vu nën komandën e Shtabit Kryesor të UNÇ-së dhe të AP-së të Serbisë. Prej kësaj kohe, Shtabi Kryesor i UNÇ të Kosovës u bë Shtab Operativ i UNÇ-së dhe i AP-së të Kosovës.⁵

² ASHAK, F. Komiteti Krahinor i Kosovës, d. *Rezoluta e Kuvendit të Prizrenit* (Mbledhja e Dytë e “Këshillit Nacionalçlirimtar” të Kosovës), Prizren, 8-10 korrik 1945.

³ Gazmend Zajmi, *Çështja e Kosovës një problem historik dhe aktual* (Simpoziumi i mbajtur në Tiranë me 15-16 prill 1996, Tiranë 1996, f. 243.

⁴ Shaban Braha, *Gjenocidi serbomadhi dhe Qëndresa shqiptare (1844-1990)*, Gjakovë, 1991, f. 472.

⁵ Hakif Bajrami, *Kosova prej Bujanit në Kaçanik*, Prishtinë 1997, f. 269.

Në shkurt të vitit 1945, në KQ të PKJ-së u organizua një mbledhje, ku veç debateve tjera u fol edhe për Kosovën dhe statusin e ardhshëm të saj. Nga e tërë kjo doli se zgjidhja më e mirë dhe më e drejtë ishte se “Kosova e Metohija t’i bashkohen Shqipërisë, kurse Shqipëria të hyjë në federatën jugosllave”, *por, meqenëse rrethanat ndërkombëtare nuk janë të favorshme për një hap të tillë- për bashkimin e Kosovës me Shqipërinë dhe hyrjen e Shqipërisë në federatën jugosllave, Kosova dhe Metohija si autonomi duhet ti bashkohen Serbisë*.⁶ Kishte edhe aso propozime që Kosova t’i takojë vetëm Malit të Zi, ngase kishin një “histori të ngjashme” dhe një mentalitet të përafërt me shqiptarët.

Në dokumentet e Kuvendit Antifashist të Çlirimit Kombëtar të Serbisë, që u mbajt me 7-9 prill të vitit 1945 në Beograd, nga Kosova merrnin pjesë si mysafirë Dushan Mugosha dhe Mehmet Hoxha, të cilët në seancë diskutuan dhe sipas dokumentit thuhej se shprehën “dëshirën” në emër të popullit të Kosovës që “*Kosova të jetë nën Serbinë federale*”.⁷

Në diskutimin e Dushan Mugoshës në mes tjerash veçojmë këtë, kur ai në emër të Këshillit Nacionalçlirimtar të Kosovës e të Rrafshit të Dukagjinit “*përcjellë përshëndetjet dhe dëshirat se popujt e Kosovës e të Rrafshit të Dukagjinit, t’i bashkohemi Serbisë federale vëllazërore*”. Duke shprehur këtë “vullnet” të Këshillit Krahinor “Nacionalçlirimtar”, shpreh “dëshirën e popullit shqiptar”, të popullit serb e malazias.⁸

Ky akt politik, i realizuar në një kontekst të kontrolluar nga strukturat komuniste jugosllave, nuk ishte thjesht një vendim administrativ, por një ndarje e dhimbshme dhe e imponuar, që ndryshoi tërësisht hartën e Kosovës, që prodhoi pasoja të thella historike, politike dhe shoqërore. Ai vulosi përkohësisht kufijtë e Kosovës, duke e lënë popullin shqiptar jashtë të drejtës për vetëvendosje, një parim që vetë forcat antifashiste të kohës e kishin proklamuar si themel të rendit të ri pas Luftës.

⁶ Branko Horvat, *Kosovsko pitanje*, Zagreb 1988, f. 62.

⁷ Rezoluta e Kuvendit Antifashist të Çlirimit Kombëtar të Serbisë lidhur me vendimin e KAÇK të Sanxhakut dhe deklaratat e delegatëve të KKNÇ të Vojvodinës dhe të Kosovës e të Rrafshit të Dukagjinit, Gazeta “Borba”, 9 prill 1945.

⁸ Diskutimi i Dushan Mugoshës në seancën e Kuvendit Antifashist të Çlirimit Kombëtar të Serbisë me 7-9 prill 1945, Borba, 10 april, 1945.

Rikonfigurimi i vitit 1945 u ndërtua mbi mohimin e identitetit të plotë politik të shqiptarëve të Kosovës dhe nëpërmjet një politike sistematike të centralizimit dhe serbizimit institucional. Megjithatë, në këtë rrjedhë të dhimbshme, filloi të artikulohej një rezistencë e heshtur por e qëndrueshme - një aspiratë dhe e drejtë historike për vetëvendosje dhe shkëputje nga Serbia e Jugosllavia, e cila më vonë do të gjejë shprehje të fuqishme në ngjarjet e vitit 1968, në demonstratat e vitit 1981 dhe kulmon në shpalljen e pavarësisë në shekullin XXI.

Duhet të thuhet se për të trajtuar këtë temë duhet një analizë e thelluar në dokumentet historike, të politikave shtetërore jugosllave dhe të ndikimeve të mëvonshme në formimin e vetëdijes kolektive shqiptare në Kosovë. Dhe, nga ato na del të kuptojmë jo vetëm pasojat e një vendimi politik, por edhe mënyrën se si një popull ndërtoi me durim dhe përkushtim trajektoren e vet shtetformuese, përkundër mohimeve, dhunës dhe përpjekjeve për asimilim.

Konteksti historik dhe politik

Pas përfundimit të Luftës së Dytë Botërore, Jugosllavia doli si një shtet i ri nën udhëheqjen e komunistëve të Josip Broz Titos, i cili synonte ta krijonte një federatë me barazi formale ndërmjet kombeve. Në këtë riorganizim të pasluftës, territori i Kosovës - i banuar në shumicë dërmuese nga shqiptarë - u vu përballë një të vërtete të hidhur: premtimet për vetëvendosje, të artikuluar nga Lëvizja Nacionalçlirimtare gjatë luftës, nuk u zbatuan për shqiptarët e Kosovës.

Aneksimi i Kosovës nga Serbia do të shohim më vonë se, ishte vetëm një pjesë e padrejtësisë që u bëhej shqiptarëve në Jugosllavinë komuniste. Sepse çështja e Kosovës nuk ishte krejt çështja shqiptare. Padrejtësia që i bëhej popullit shqiptar në ish-Jugosllavi e rëndonte edhe më tepër copëtimi i trevave në të cilat shqiptarët ishin popullatë e vetme apo shumicë dërmuese në tri republika jugosllave: në Republikën e Serbisë, të Maqedonisë dhe të Malit të Zi.⁹ Kosova, jo vetëm që u shkëput nga trugu amë, por asaj iu shkoqën jo vetëm trevat e banuara kryekëput ose kryesisht me popullatën shqiptare në Maqedoninë

⁹ Rexhep Qosja, *Çështja shqiptare (historia dhe politika)*, Prishtinë 1994, f. 195.

Veri-Perëndimore dhe në Mal të Zi, por edhe Presheva, Bujanoci dhe Medvegja, në të cilat shqiptarët ishin shumicë dërmuese.

Kuvendi i Prizrenit, i mbajtur në korrik të vitit 1945, u paraqit si një mbledhje e përfaqësuesve të popullit të Kosovës që vendosnin vullnetarisht për të mbetur pjesë e Serbisë brenda federatës jugosllave.¹⁰ Megjithatë, analiza e zhvillimeve të asaj kohe tregon se ky kuvend nuk kishte as liri të vërtetë vendimmarrjeje, as përfaqësim real të popullit. Ishte më tepër një formalizim i një vendimi politik tashmë të marrë nga udhëheqja komuniste në Beograd, e cila nuk kishte ndërmend të lejonte krijimin e ndonjë njësie administrative të veçantë shqiptare brenda federatës. Siç shkruan historiania Miranda Vickers, *“pas luftës, autoritetet jugosllave e trajtuan Kosovën si një çështje të mbyllur, pa hapur asnjë debat real për vetëvendosjen e saj”*.¹¹

Roli i Kuvendit të Prizrenit dhe legjitimimi i shtypjes politike

Kuvendi i vitit 1945 në Prizren duhet parë më shumë si një instrument i legjitimitimit politik të vendimit të qeverisë federale jugosllave sesa si një ngjarje me peshë të vërtetë përfaqësuese. Aty u deklarua bashkimi i Kosovës me Republikën e Serbisë, dhe tërësisht ndryshoi harta e Kosovës, duke shuar çdo diskutim për një autonomi reale ose për ndonjë lloj bashkimi me Shqipërinë, që ishte dëshira e një pjese të madhe të popullatës shqiptare. Historiani Noel Malcolm argumenton se *“në realitet, shqiptarët e Kosovës kishin shumë pak zë në përcaktimin e statusit të krahinës; vendimet u morën në rrethe të ngushta partiake dhe ushtarake”*.¹²

Ky akt u pasua nga një sërë masash represive që kishin për qëllim shtypjen e çdo forme rezistence shqiptare. Me dhjetëra mijëra shqiptarë u persekutuan, shumë të tjerë u detyruan të emigrojnë, ndërsa strukturat arsimore dhe kulturore shqiptare u kontrolluan rreptësisht.

¹⁰ Sabile Keçmezi- Basha, *Lëvizja ilegale patriotike shqiptare në Kosovë 1945-1947*, Prishtinë, 1998.

¹¹ Miranda Vickers, *Between Serb and Albanian: A History of Kosovo*, 1998, f. 137.

¹² Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History*, 1999, f. 292.

Pasojat afatgjata të rikonfigurimit politik të vitit 1945

Vendimi për të përfshirë Kosovën si një krahinë autonome brenda Republikës së Serbisë, e jo si entitet i veçantë federal, kishte pasoja të shumta dhe të gjata në jetën politike, kulturore dhe sociale të shqiptarëve të Kosovës. Ky rikonfigurim shënoi fillimin e një cikli të gjatë shtypjeje, përjashtimi dhe kontrolli, që do të zgjaste me dekada.

Statusi i Kosovës si “krahinë autonome” ishte i cunguar dhe i varur plotësisht nga qendrat e vendimmarrjes në Beograd. Ajo nuk gëzonte të njëjtat të drejta si republikat federale, as në fushën e arsimit, as në zhvillimin ekonomik, as në përfaqësimin politik. Për më tepër, represioni sistematik që pasoi vitin 1945 përfshiu zhvendosje të popullsisë shqiptare, dëbime të organizuara drejt Turqisë në vitet ’50-’60, arrestime politike dhe ndalimin e çdo shprehjeje të identitetit kombëtar shqiptar. Sipas studiuesit Robert Elsie, *“mosnjohja e së drejtës për vetëvendosje dhe statusi i nënshtruar politik i Kosovës ishin faktorët kryesorë që do të ushqenin trazirat e ardhshme politike dhe kërkesat për pavarësi”*.¹³

Këto rrethana sollën jo vetëm zhgënjim të thellë te shqiptarët e Kosovës, por edhe krijuan bazën e një vetëdijeje të re politike që nisi të artikulohej në mënyrë më të qartë në dekadat në vijim.

Rezistenca politike dhe kulturore

Në përmbledhje, periudha e pasluftës për shqiptarët e Kosovës dhe të viseve të tjera shqiptare në Jugosllavi u karakterizua nga një kombinim i fragmentimit territorial, aneksimit të kontestuar, shtypjes policore dhe ndërhyrjes së drejtpërdrejtë në strukturat arsimore, kulturore e identitare. Pakënaqësia e madhe që u krijua nuk ishte episodike, por e prodhuar nga mekanizma të vazhdueshëm të diskriminimit dhe të dhunës shtetërore. Si e tillë, ajo u bë një nga burimet kryesore të rezistencës politike, të organizimit ilegal dhe të mërgimit politik, duke e shndërruar çështjen e Kosovës në një problem të hapur historik e politik, me pasoja të gjata në jetën shoqërore dhe në trajektoren e kërkesës për liri e vetëvendosje.

¹³ Robert Elsie, *Historical Dictionary of Kosovo*, 2004, f. 146.

Shpërnguljet drejt Turqisë nuk u zhvilluan si një lëvizje “e lirë” e popullsisë, por si rezultat i një klime presioni të qëllimshëm, ku instrumentet e shtetit u shndërruan në mekanizma të nxitjes së frikës, pasigurisë dhe dorëzimit shoqëror.¹⁴ Në vend të një politike të hapur dëbimi, u përdor një arsenal metodash të tërthorta: shtrëngime administrative, frikësim policor, dhunë psikologjike dhe ndërhyrje të drejtpërdrejta në jetën e përditshme. Brenda këtij konfigurimi, shpërngulja paraqitej si “zgjidhje” për individin e familjen-jo sepse ishte dëshirë, por sepse krijohej përshtypja se mbijetesa normale në vendlindje po bëhej e pamundur. Kështu, migrimi merrte formën e një zgjedhjeje të detyruar: një ikje e prodhuar nga shteti, e justifikuar në gjuhë administrative dhe e legjitimuar përmes frikës.

Në këtë kuadër, ndër format më të ashpra të presionit që synonin ta përshejtonin shpërnguljen e shqiptarëve, spikat i ashtuquajti aksion i “mbledhjes së armëve” gjatë viteve 1955-1956.¹⁵ I organizuar nga vetë shteti dhe i zbatuar nga organet e sigurimit, ky aksion nuk funksiononte thjesht si operacion i rendit publik; ai vepronte si instrument i disiplinimit kolektiv. Vetë logjika e tij ishte e qartë: të krijohej një atmosferë e përgjithshme fajësie dhe rreziku, ku komuniteti trajtohej si i dyshimtë, i kërcënueshëm dhe i predispozuar për “armiçësi”. Në një mjedis të tillë, kontrolli fizik dhe moral mbi popullsinë shndërrohej në përvojë të përditshme. Aksioni prodhoi, përveç frikës, edhe një ndjenjë të humbjes së dinjitetit, sepse ndërhyrja e sigurisë depërtonte në shtëpi, në lagje e në marrëdhënie shoqërore, duke e rrënuar idenë e privatësisë dhe të sigurisë personale. Në praktikë, ky lloj operacioni e ushqente bindjen se shteti nuk synonte vetëm armët, por njeriun-identitetin e tij, qëndrueshmërinë e tij në vend, dhe kapacitetin e tij për të rezistuar.

Ndonëse shtypja ishte e ashpër, ajo nuk e fiku shpirtin e rezistencës. Përkundrazi, ajo e ushqeu një qëndresë të heshtur, që herë shfaqej në trajtë kulturore, e herë në formë protestash studentore dhe organizimesh

¹⁴ Sabile Keçmezi-Basha “*Top Sekret - Dëshmitë për keqtrajtimet dhe deformimet e SHSHS të Jugosllavisë në Kosovë (1945-1966)*”, botoi Instituti i Historisë “Ali Hadri”, Prishtinë 2024; <https://pashtriku.org/profdrsabile-kecmezi-basha-shperngulja-e-shqiptareve-nga-presioni-dhe-propaganda-serbe-13/>

¹⁵ <https://gazetadielli.com/shpernguljet-e-shqiptareve-ne-turqi-ne-vitet-1955-1956-dhe-aksioni-famekeq-i-mbledhjes-se-armeve-te-shqiptaret-e-kosoves/>

ilegale. Në këtë sfond, vitet 1968 dhe 1981 shënuan dy shpërthime të mëdha politike, të udhëhequra nga rinia dhe studentët, që kërkonin më shumë se reformë - kërkonin barazi reale, vetëvendosje dhe njohje të identitetit të plotë kombëtar.

Demonstratat e vitit 1981 nuk ishin një akt i papritur, por fryt i një akumulimi të gjatë zhgënjimesh dhe padrejtësish, të nisura që me vitin 1945. Rrënjët e tyre gjendeshin pikërisht në mohimin e statusit politik dhe në mbylljen e çdo rruge për avancim institucional.

Studiuesi Tim Judah shkruan: *“Për shqiptarët e Kosovës, protestat e vitit 1981 nuk ishin trazira të rastit - ato ishin një kulmim i përpjekjes së gjatë për njohje, për dinjitet dhe për drejtësi, një përpjekje që filloi shumë më herët, me mashtrimin e vitit 1945”*.¹⁶

Ndërkohë, kultura shqiptare në Kosovë u bë një arenë e fuqishme e rezistencës: letërsia, arti, gjuha dhe arsimi në gjuhën shqipe shërbyen si mekanizma të ruajtjes së identitetit dhe të formimit të një vetëdijeje kombëtare që nuk mund të nënshtrohej.

Trajektorja shtetformuese

Rikonfigurimi politik i Kosovës pas vitit 1945 nuk arriti ta shuante aspiratën për vetëvendosje - përkundrazi, ajo shërbeu si gur themeli i një lëvizjeje që do të bëhej gjithnjë e më e artikuluar, më e organizuar dhe më e vendosur në synimin e saj për liri dhe pavarësi. Ndërkohë që Jugosllavia përpiqej të ruante rendin federal përmes kontrollit të brendshëm, realiteti i Kosovës tregonte një popull të tërë që, ndonëse i nënpushtuar politikisht, kishte filluar të ndërtonte themelet e vetëidentifikimit shtetëror.

Në këto rrethana, popullsia e pambrojtur shqiptare e gjeti veten përballë një ngushtimi të vazhdueshëm të hapësirës ligjore dhe publike. Kur mjetet e shprehjes, organizimit dhe artikulimit politik penalizohen, rezistenca shpesh zhvendoset atje ku mund të mbijetojë: në ilegalitet. Prandaj, organizimi në grupe dhe organizata të fshehta nuk shfaqet si zgjedhje romantike e një rrethi të vogël aktivistësh, por si rrugë që e impononin rrethanat-një formë vetëmbrojtjeje politike dhe shoqërore

¹⁶ Tim Judah, *Kosovo: What Everyone Needs to Know*, 2008, f. 52.

përballë një sistemi që e trajtonte angazhimin qytetar si rrezik. Ilegalja, në këtë kuptim, u bë një hapësirë alternative¹⁷: vendi ku ruhej fjala, ku ndërtohej solidariteti, ku qarkullonte informacioni dhe ku projektohej një horizont i ndryshëm nga ai që impononte aparati shtetëror.

Pas vitit 1981 vërehet, një zgjerim i dukshëm i veprimtarisë ilegale në tërë Kosovën. Ky “ekspansion” nuk duhet kuptuar vetëm si rritje numerike e grupeve, por si shtrirje e një kulture politike të rezistencës, e cila u përhap në qytete e fshatra, në mjedise studentore e punëtore, në rrjete shoqërore dhe në kanale komunikimi që kërkonin t’i shmangeshin vëzhgimit të përhershëm. Kjo rritje e ilegales dëshmon për një transformim të brendshëm të shoqërisë: nga pakënaqësi e pashprehur në organizim të strukturuar, nga frikë e individualizuar në solidaritet kolektiv, dhe nga qëndresë spontane në veprimtari të planifikuar.¹⁸

Në mënyrë domethënëse, ky proces nuk mbeti i kufizuar vetëm brenda hapësirës së Kosovës. Ai u shtri edhe në viset e tjera shqiptare që ndodheshin brenda ish-Jugosllavisë, duke e bërë illegalen jo thjesht fenomen lokal, por rrjet me përmasa më të gjera kombëtare, të lidhur nga e njëjta përvojë shtypjeje dhe nga e njëjta kërkesë për të drejta e barazi politike. Këtu, ilegalja merr funksionin e një “infrastruktura të padukshme” që lidhte hapësira të ndara administrativisht, por të bashkuara nga përkatësia dhe nga përvoja historike.

Ngjarjet e pas demonstratave të vitit 1981, përfshirë represionin e gjerë, largimin e shqiptarëve nga institucionet publike dhe shtypjen sistematike të çdo zëri kundërshtues, kulmuan me suprimimin e autonomisë së Kosovës në vitin 1989 nga ana e Slllobodan Millosheviqit.¹⁹ Ky ishte momenti i kthesës së madhe. Shumëkush mendoi se kjo ishte fundi i ëndrrës për vetëvendosje, por në fakt ishte fillimi i ndërtimit të një sistemi paralel, të një strukture shtetërore në hije që filloi të vepronte përmes institucioneve arsimore, shëndetësore dhe politike alternative. Në këtë klimë të re, Kosova nisi të ngjizte realisht embrionin e një shteti:

¹⁷ Sabile Keçmezi- Basha, *Organizata dhe grupet ilegale në Kosovë 1981-1990*, (Sipas aktgjykimeve të gjykatave ish-jugosllave, Prishtinë 2003, 81-82.

¹⁸ Sabile Keçmezi- Basha, *Ekzekutimi i shqiptarëve në Jugosllavi nga OZNA dhe UDB-ja jugosllave*, Prishtinë, 2024, 81-85.

¹⁹ Sabile Keçmezi-Basha, *Kosova 1945-1990*, (Vështrim historiko-politik), Instituti i Historisë, Prishtinë, 2016. 28.

me një president (Ibrahim Rugovën), me një parlament të vetëshpallur dhe me zgjedhje të organizuara në mënyrë simbolike por shumë të fuqishme politikisht. Krahas kësaj, në fund të viteve '90, filloi edhe organizimi i rezistencës së armatosur, që kulmoi me luftën e Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës (UÇK), ndërhyrjen e NATO-s në vitin 1999 dhe çlirimin e territorit nga administrata dhe forcat ushtarake serbe.

Pas luftës, në periudhën e administrimit ndërkombëtar, Kosova vazhdoi të ndërtonte institucionet e veta demokratike, duke e ruajtur vizionin për një shtet të pavarur. Kjo rrugë e gjatë, që nisi me një mohim të rëndë në vitin 1945, përfundoi në mënyrë historike më 17 shkurt 2008, me shpalljen e pavarësisë - një akt që nuk ishte vetëm juridik, por shpirtëror, politik dhe historikisht i vonuar.

Shpallja e pavarësisë ishte një akt që u mbështet mbi dekada përpjekjesh, mbi plagë të hapura, mbi qëndresën e brezave, mbi ëndrrat e mohuara, dhe mbi një trajektore të qartë shtetformuese që kishte nisur nga hija e një kuvendi të imponuar në vitin 1945.

Përfundim

Rikonfigurimi historiko-politik i Kosovës pas Kuvendit të Prizrenit të vitit 1945 nuk ishte thjesht një vendim politik i një kohe të kaluar - ai ishte një plagë që ndikoi rrjedhën e një kombi të tërë. Por pikërisht në ato rrethana të padrejtësisë, lindi forca për të kërkuar më shumë. E drejta për vetëvendosje, që iu mohua në emër të ideologjisë federale, u kthye në mision breznish dhe përfundimisht në realitet historik. Sot, shteti i Kosovës qëndron mbi rrënojat e mohimeve, por edhe mbi vizionin e atyre që nuk pranuan asnjëherë të nënshtrohen.